

Şadət CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə
doktoru,
Azərbaycan və İraq Yazıçılar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıqlar Birliyinin üzvü

Xalq yazıçısı Anar çox doğru deyir ki, bir vaxt Azərbaycanla İraq arasında Füzuli mənaviyyət körpüsü olmuşdur. İndi bu missiyanı professor Qəzənfər Paşayev yerinə yetirdiyini hər kəs yaxşı bilir. Şübhəsiz, Anar müəllimin düşüncələrindən iqtibas etdiyimiz bu qeydlər görkəmli alimin obrazına ümumi baxışın qənaətidir. Qəzənfər Paşayev ömrünün əməli fəaliyyətə başladığı zamandan bəri taleyini İraq türkmanlarının söz xəzinəsinə bağlamışdır. İndi Qəzənfər Paşayev deyəndə Kərkük yada düşür, Kərkük deyəndə Qəzənfər Paşayev.

Tədqiqatçı Gülxani Pənah alimin İraq türkmanlarının söz xəzinəsi ilə bağlı tədqiqatlarını ardıcıl və əhatəli şəkildə işləmiş, tədqiqatların istiqamətini müəyyənləşdirmiş və çox maraqlı noticələrə gəlmişdir.

Onsuz da böyük fikir adamları Qəzənfər Paşayevin titanik fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmiş, onun fədakar tədqiqatçı obrazını hər vaxt diqqətə çəkməyə çalışmışlar. Akademik Tofiq Hacıyev yazırdı ki, bu gün Azərbaycanşünaslıqda Kərküksünaslıq adlı müstəqil elm sahəsi vardır və bu elm sahəsinin qurucusu Qəzənfər Paşayevdir. Zənnimicə, çox tutarlı və dəyərli qiymətləndirmədir. Bununla da hər bir oxucuya aydın olur ki, Azərbaycanşünaslığın və bu yöndə ədəbiyyatşünaslığın tədqiqat tarixi o qədər də uzaq olmayan bir Kərküksünaslıq sahəsi var.

Məlumdur ki, ən böyük sarayların qurulması, inşa olunması üçün hər bir memar müəyyən ideya ətrafında düşünür. Bunu reallaşdırmanın yollarını arayırlar. Qəzənfər Paşayev də Kərküksünaslığın əsasını qoyarkən çox düzgün istiqamət götürür. O, İraqda yaşayan türkmanların folklorunu, etnik mənsubluqlarını, adət-ənənələrini öyrənməkdən başlayıb. Bununla da məqsəddən, məramından dönmədən uzun onillikləri əhatə edən və ardıcıl fədakarlıqla çəkdiyi zəhmətlərdən usanmayan bir alim kimi Azərbaycan xalqına əvəzsiz töhfələr bəxş etmişdir.

Gülxani Pənah Qəzənfər Paşayevin folklorşünaslıq fəaliyyətini, əlbəttə, İraq türkman folkloru ilə ilgilə şəkildə tədqiq etmiş və bu zaman onun müasir Azərbaycan folklorunun indiki möhtəşəm canlı mənzərəsinə qədər keçdiyi yolu öyrənərək bu sahəyə necə

töhfələr verməkdə fədakar tədqiqatçı olduğunu göstərmişdir.

"Şəxsiyyətə yaradıcılığın vəhdəti" monoqrafiyasının birinci bölümü "Q.Paşayev və İraq türkman folkloru" adlanır. Möhz elə bu bölmə üçün də tədqiqatçı Tofiq Hacıyevin yuxarıda qeyd etdiyimiz fikrini əpiqraf götürür. Bununla da bizə məlum olur ki, tədqiqatçı bu bölmədə əslində Kərküksünaslığın necə qurulmasına diqqət yönəltməyi tədqiq edir.

Bölmənin əvvəlində müəllif bir sıra görkəmli alimlərin, Azərbaycan folklorşünaslarının adlarını çəkir. Azərbaycan folklorşünaslığının mənzərəsi haqqında bir növ təsəvvür yaratmağa çalışır. Bundan sonra o, Qəzənfər Paşayevin tədqiqat sahələrinə diqqət yönəldir. Birinci növbədə, Qəzənfər Paşayevi folklorşünas alim kimi təqdim edir. Sonra alimin digər fəaliyyət sahələrinə nəzəri cəlb etməyə çalışır. Dünya ədəbiyyatını orijinaldan dilimizə çevirən türəmcü, görkəmli ədəbiyyatşünas, fədakar dilçi alim, şərq ölkələri ilə ədəbi əlaqələr üzrə mütəxəssis, mətnşünas alim, etnoqraf alim, yazıçı-publisist, pedaqoq və nəhayət, fəal ictimai xadim kimi təqdim olunan alimin zəngin elmi irsini araşdırmağa başlayır.

Burada bəzi məqamlara diqqət yönəltmək istərdim. Gülxani Pənah Azərbaycan ərazisində tarixən mövcud olmuş dövlətlərin adlarını çəkir. Bu dövlətlər yerli aborigin türklərin gücü, qüdrəti ilə yaradılıb və şərqin çox böyük ərazilərini əhatə edib. Midiya, Manna, Atropatena, Albaniya kimi qədim dövlətlərin zəngin mənavi tarixi folklor örnəklərində yaşamaqdadır. Elə buradaca G.Pənahın qeyd etdiyi kimi Qəzənfər Paşayevin xidmətinin dəyəri üzə çıxır. Yəni İraq türkmanlarının yaddaşından gələn folkloru araşdıranda qədim dövlətlərin keçmişini ilə bağlı maraqlı faktlarla qarşılaşır. Alimin xidməti elə əslində bu cür fədakarlıqlardan ibarətdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Qəzənfər Paşayev Füzuli, Nəsimi ilə bağlı tarixi yerlərin yaddaşda yaşayan məqamlarını da üzə çıxarmaqda böyük xidmətlər göstərmişdir. Onu da qeyd etmək ki, Qəzənfər Paşayev İraq türkman ziyalıları ilə sıx dostluq münasibətləri qurmuşdur. Xüsusilə Əbdüllətif Bəndəroğlu ilə onun həm şəxsi dostluq, həm də ədəbi yaradıcılıq əlaqələri mənaviyyət tariximizin zənginləşməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Gülxani Pənah Əbdüllətif Bəndəroğlunun belə bir fikrini nümunə götürür: "İraq türkmanlarının folklorunu Azərbaycanlı qaradaşlarımız çatdırmaq üçün tədqiqatçı alim, folklorşünas Qəzənfər Paşayev böyük çətinliklərə qatlandı. Yorgunluq bilmədən

yaradıcılığını sürdürdü. Gözəl və unudulmayan əsərlər ortaya atdı. Qəzənfər Paşayevin İraq türkmanları ilə əlaqəli çap etdiyi qiymətli folklor kitabları Oğuz kökündən və soyundan olan azərbaycanlılarla İraq türkmanlarının nə qədər bir-birlərinə dil və folklor baxımından bağlı olduqlarını, yüzilliklər boyunca zamanın qopardığı qanlı və dumanlı qasğıqalara baxmayaraq, yəni də dədə mirasına, Dədə Qorquda, zəbəkəş Nəsimiyə, Kərbəlanın müqəddəs torpağında uyuyan böyük Füzuliyə olan bağlıqlarını göstərmək üçün ölümsüz tarixdir". Dəyərli qənaətlərdir. Hər halda İraq türkman folklorunun bilicisi tərəfindən verilən dəyər kimi çox qiymətlidir. Onu da qeyd etmək ki, Gülxani Pənah Qəzənfər Paşayevin yaratdığı əlaqələr sayəsində Əbdüllətif Bəndəroğlu bir sıra maraqlı tədqiqat əsərlərini Bağdatda çap etdirmişdir. Hələ burada Gülxani Pənah onu da əlavə edir ki, möhz Qəzənfər Paşayevin xidməti sayəsində azərbaycanlı tədqiqatçı Sokino Qaybalyeva Əbdüllətif Bəndəroğlunun yaradıcılığını tədqiq etmişdir.

G.Pənah tədqiqatında hər hansı bir tədqiqatçı üçün çətinlik doğuran məqamlardan yan keçməyib. Böyük zəhmət bahasına İraq türkmanları ilə bağlı tədqiqatlarda kimlərin nə kimi xidmətləri olmuşdur - onların hamısını üzə çıxarıb ümumiləşdirməyə çalışmışdır. Bir çox tədqiqatçılar göstərir ki, İraqın şimalında yaşayan azərbaycanlıların İraq türkmanları olduğunu inkar etmək olmaz. Bu qənaətlər Gülxani Pənahın qeyd etdiyi kimi bir sıra tərkoloq alimlərin düşüncələrində yer alıb. F.Köprülünün, Əta Tərzibaşının qeydlərinə əsasən Qəzənfər Paşayevin necə böyük və demək olar ki, sərhədsiz bir xidmət göstərdiyini təsəvvür etmək mümkündür.

Əta Tərzibaşı yazır: "Bizim türkman ləhcəsi azəri ləhcəsinə türk ləhcəsindən daha yaxın, bəlkə əskiz qaradaşlar olmaqla bərabər, bütün bu ləhcələr uzun bir tarix boyunca çeşidli səbəblərin təsiri ilə bir-birindən xəbərsiz olaraq göldikləri halda, aralarında görkəmli fərqlər bilinməmişdir". Zənnimicə, bu qənaətin özü İraqın bizə nə qədər doğma olduğuna sübutdur. İraq türkmanlarının Azərbaycanla bağlılığı əvvəllər də diqqətə olub. Amma hər halda sərhədlərin bağlı olduğu, imkanların məhdudluğu şəraitində bu əlaqələrin genişləndirilməsi mümkün olmamışdır. Belə bir tarixi şans tale möhz Qəzənfər Paşayevə qismət etmişdir. G.Pənah akademik İsa Həbibbəylinin düşüncələrini diqqətə ona görə çəkir ki, Qəzənfər Paşayevin misilsiz xidmətləri haqqında dəqiq və aydın təsəvvür olunsun: "Fikrimcə,

Q.Paşayev Azərbaycan kərküksünaslıq elminin qüdrətli yaradıcısıdır. Q.Paşayevin digər mövcularda yazılmış əsərlərinin əhəmiyyətini aşağı salmaq bütün yazıçılarımızın tarixinin bir gözünə qoysaq, yəni də Kərkük tədqiqatları ağır gələcək. Yarım əsrə yaxındır ki, İraq-türkman ədəbiyyatı, Dədə-Fərat sahilləri, Kərkük ədəbi mühiti, folkloru, ləhcəsi deyiləndə, ilk növbədə Qəzənfər müəllim göz önünə gəlir... Nəinki Azərbaycanda, yaxud da dünyanın başqa bir yerində, hətta Kərkükdə belə kərküksünaslıqda Q.Paşayevlə müqayisə edilə biləcək tədqiqatçı göstərmək çətinidir". Nə qədər dəqiq və aydın yanaşmadır. Hətta Kərkükün özündə belə Kərküksünaslıq əməli fəaliyyət baxımından Q.Paşayevin xidmətləri ilə müqayisə olunmayacaq ölçüdədir. Qəzənfər Paşayevin xidmətlərini öyrənənlərin qeydləri əsasında nəticələr ümumiləşdirərkən Gülxani Pənah daha çox alimin öz araşdırmalarına söykənir və onun haqqında deyilənlərə müqayisələr aparır.

Onu da qeyd etmək ki, hər hansı bir xalqın mənavi sənətlərini öyrənərkən birinci onun məişət və mərasim folkloruna diqqət etmək lazımdır. Qəzənfər Paşayev də möhz bu yolu tutmuşdur.

Gülxani Pənah Qəzənfər Paşayevin tədqiqatları əsasında yazır: "Azərbaycanda olduğu kimi Kərkük ellərində də toy vaxtı gəlinin yanında güzgü, yanar çiray və ya şam olması, toyda zurna, nağara altında halay, at çapışı, qursaq tutulması, tapança atılması yarışları keçirilməsi aradaşdırılır. Bundan şərq qivəvləri qovmaq üçün də edildiyi qeyd edilir. Toydan sonra da toy güzgüsünün göz bəbəyi kimi qorunması, bunun Azərbaycanda da belə olduğu, bu oxşarlıqlar müqayisə edilir, təhlil edilir".

Tədqiqatda yeri goldikeo Gülxani Pənah İraq türkmanlarının adət-ənənələri ilə bağlı məqamlara xüsusi diqqət edir. Çox dəyərli məqamları xüsusi şirniklə yazıya gətirən Gülxani Pənah İraq folklorundan nümunələrlə öz tədqiqatının əhatəsində xüsusi bir cazibə yaradır. Tədqiqatçı yazır: "Oğlan evində toy zamanı qız evində də qadınların yığılması, gəlinin toy paltarının geyindirilməsi, gəlinin üzünə duvaq salınması, "Duvaqçəkəmə" mərasiminin başlanması, "Kilavoglu" nun gəlinə gəlinə nəsihətlər verməsi aradaşdırılır: "Bu nəsihətləri nəğmələrin məğzini, aşağıdakı nümunədən gördüyü kimi, gəlinin ər evində özünü necə aparmalı olduğu təşkil edir:

Əvvəli 10-cu sahifədə

Ey gözəl mama gəlin,
Gedək imama gəlin.
Əsbabın yırtılarda
Sən özün yama, gəlin.
Qonşudan aş gələndə,
Öncə sən yemə, gəlin.
Qayınbaban önündə
Uzanıb yatma, gəlin.
Qayınnanənin sözüne
Sən heç söz qatma, gəlin.
Kişinin sözlərinə
İnadlıq etmə, gəlin.
Kişindən də xəbərsiz,
Evdən şey satma, gəlin.
Kişin səni vurdusya,
Nənənə getmə, gəlin.
Evinin sirlərini
Kimsəyə satma, gəlin.
İki qonşu döyüşsə,
Divardan baxma, gəlin.
Evinin işlərində
Tənbəllik etmə, gəlin.
Qərbi qonaq önündə
Yüngüllük etmə, gəlin.
Soçaqda səs gəldiyə,
Qarıya getmə, gəlin.
Fitnə qonşu sözüne
Heç qulaq tutma, gəlin və s".

"Kilavətlər"ün nəsihətlərindən sonra bəyin adamlarının gəlişi, gəlini aparması, gəlin aparılarkən qız evi tərəfindən Azərbaycanda olduğu kimi "yengə"nin də getməsi, gəlinin önündə güzgülü ilə bərabər Quranın da aparılması adəti, bu adətin Azərbaycanda da olması, toyun ailə çərçivəsindən çıxıb ictimai-mədəni bir əyləncəyə çevrilməsi, toydan sonra keçirilən mərasimlər, gəlinin ata evinə Azərbaycanda olduğu kimi bir ay sonra getməsi, buna "ayaqaqadı" deyilməsi açıqları". Qəzənfər Paşayevin tədqiqatları əsasında ən başlıcası folklor örnəklərini toplayıb Azərbaycana gətirməsi və burada nəşr etməsinin sayəsində İraq türkman nəğmələri burada dillər əzbəri oldu. Xoynatlar, manilər musiqiyə yol tapdı. İraq türkmanlarının nəğmə ruhu Azərbaycan mənəviyyatının daha da zənginləşməsinə öz əhəmiyyətini göstərdi. Tədqiqatçı göstərir ki, İraq nəğmələri İraq türkmanlarının qəlb genişliyi, könlü zənginliyi haqqında gözəl təsvirlərdir. Hətta tədqiqatçı Ə.Tərzibaşının belə bir qeydini də göstərir ki, Kərkük deyəndə xoynatların, xoynat anıldığında isə Kərkük elinin göz önündə canlandığını kimsə inkar etməz. Xoynatlar, manilər İraq türkmanlarının nəğmə ruhudur. Və biz Gülxani Pənahın tədqiqatı boyunca Q.Paşayevin bu nəğmələrin Azərbaycana daşınmasındakı xidmətlərini dərk edir və qiürurla yada salırıq. Maraqlıdır ki, tədqiqatçı Qəzənfər Paşayevin xoynat havaları haqqında verdiyi məlumatı da tədqiqatda göstərir və bu da hər bir oxucuda maraq doğurur: "Bəşiri", "Nobatçı", "Müxalif", "Muçala", "Yetimi", "Ömərqələ", "Malalla", "Şərifə", "Yolçu", "Əhməd dayı", "Kəsük", "Ağam-ağam", "Qarabağlı və ya Qarabağlı", "Əydənə", "İskəndəri", "Bayat", "Kürdü", "Qızıl", "Miskini", "Dəlihaseni", "Mazan", "Matar", "Kəsük Matar", "Atıcı" və s". Elə buradaca bir məqama da diqqəti cəlb etmək istərdim. Əli Rza Xələflinin Qarabağla, doğma yerlərlə bağlı toponimik qeydlərə işiq tutan yazılarında Diri dağı, Dirili Qurbanı, Mazan nənə, Sarı Mərmər kimi adlara rast gələmk olur. İndiyə qədər hələ də Mazan nənə adının mahiyyətində deqiq vərə bilən tədqiqatın olmadığını da Xələfli qeyd edir. Zənnimcə, İraq türkmanlarının dilindəki Mazan nəğməsinin izi ilə Mazan nənə

ALIMIN SÖZ EŞQİ TƏDQIQATÇI İŞİĞINDA Professor Gülxani Pənahın "Şəxsiyyətlə yaradıcılığın vəhdəti" monoqrafiyası əsasında

abidəsinə gələn yolda bir çox məsələlərə aydınlıq gətirmək olar.

Burada bir çox xoynat havalarının adlarını çəkədik. Q.Paşayev və tədqiqatçının da qeyd etdiyi kimi xoynatlar bir növ kəşik bayatlarıdır. Həmin bayatları bizim müğənnilərimiz kəsmə şikəstə üstündə çox məharətlə oxuyurlar. Xoynatların oxunması bu hava şəklində yaşaması, əlbəttə, böyük sənətkarların xidmətidir. Həmin sənətkarlardan da bir çoxunun adlarını Qəzənfər Paşayev ədəbi mühitimizə çatdırmışdır. Tədqiqatçı G.Pənah məhz həmin adları tədqiqatda xüsusi hörmət və ehtiramla çəkir: "XX əsrin ikinci yarısından bu günə qədər bu sənəti yaşadanların Usman Təpləbaş, Mövlud Tütüncü, Molla Taha, Mustafa Qalay, Rəşid Kölə Raza, Məhəmməd Gülbəy, Əli Mərdan, İzzəddin Nəmət, Səddiq Bəndə Qafur, Səmə Bərbər, Şükür Həyura, Faiq Nəjjar, Fazil Qayaçı, Ənvər Juma və başqalarının əski üsulla, Əbdül Vahid Kuzəç oğlu, Kərkük qızı, Əbdül Rahman Qızıl Ay, Əbdül Kərim, Əkrəm Tuzlu, Kərim Usman Bəzircan, Məhəmməd Əhməd Ərbili, Məhəmməd Qalay və başqalarının yeni, müasir tərzdə oxumağa daha çox üstünlük verməsi, müğənnilərin zurna, zurnabə, davul, dümbələk, qasqı, çarpara, dəf, zilli dəf, dumbubas, ney, balul, saz, santur, ud, kaman və s. kimi musiqi alətləri ilə müşayiət etdiyi qeyd edilir". Göründüyü kimi, həm Xoynat havaları, həm də bu havaları yaşadan xalq ruhunu qorumasındakı əvəzsiz xidmətlər bizdə İraq türkmanlarının özünü qoruma gücündən xəbər verir. Həç sübhəsis, xoynatlar, manilər, bayatlarla, bizim mahnılarla nə qədər doğmadırsa, bu xoynatlar, manilər ifa edənlər də bizim xalq mahnılarımızı yaşadan sənətkarlarımızla bir o qədər doğmadır, bənzərdir. Maraqlıdır ki, tədqiqatçı bir sıra Azərbaycan nəğmələrinin adlarını da yada salır və biz çox dəyərli mahnılarımızı yaddaşımızda bərpə edirik. Axı bu

nəğmələr bizim böyüməyimizdə layələrimiz qədər güc kəsb edib. Hansı birimiz xalq mahnılarımız oxunanda onu dinləməkdən imtina edirik. Xeyir, ayaq saxlayırıq, əlimizi tərptəmirik, səssizlik yaradırıq və bu nəğmələri məhəbbətlə, sevgi ilə dinləyirik. Tədqiqatçı Azərbaycan xalq mahnılarının adlarını çəkən qeydlərində yazır: "Kərkük və Azərbaycanda eyni olan bir çox mahnıların və ya bir-iki bəndi eyni olanların da çoxluğu diqqətə çatdırılır. Bu mahnılardan : "O yana döndər məni", "Yar bizə qonaq gələcək", "Pəri", "Ay qara xal yar", "Ay qız heyranım ollam", "Niyə gəlməz oldu", "Dam üstədir damımız", "Qalanın dibində bir daş olaydım", "Nərgizi dəstə bağladım", "Kətan köynək dizdən yar", "Evlərin öni yonca", "Bu gələn yar olaydı", "Yeri, yeri, yeri küsmüşəm səndən", "Bu xal nə xaldı",

göstərir ki, G.Pənah həm Q.Paşayevin yaradıcılığını, həm də İraq türkmanlarının şifahi ədəbiyyatını mükəmməl şəkildə mənimsəmişdir.

G.Pənah İraq türkmanlarının folklor ədəbiyyatının Q.Paşayev tədqiqatlarında yer alan çoxsəhəli istiqamotini məmnuniyyətlə araşdırır. Və bu zaman dastanlara xüsusi diqqət yetirir. O, Azərbaycan folklorunda dastan janrının XVII-XVIII əsrlərdə "çiçəkləndiyini" bildiren Qəzənfər Paşayevin belə bir qeydini diqqətə çəkir: "Bu vaxt isə türkman folklorunu təmsil edənlər artıq osmanlıların təsiri altına düşmüşdülər. Dastan janrı isə hələ o vaxt osmanlılar arasında yox dərəcəsinə idi. Türkiyəli tədqiqatçı professor P.N.Boratavın göstərdiyinə görə dastanları Türkiyəyə Cənubi və Şimali Azərbaycandan azərbaycanlılar gətirərək XIX əsrin ortalarından 1928-ci ilə qədər

"Gözlərdən üç gözəl var sevməli", "Samovar almışam silənim yoxdur" və başqalarını nümunə göstərir və bunların Azərbaycanda, Türkiyə və İranda da sevildiyi-şəkilə oxunmasını, Kərkük xoynatlarına ölkəmizdə musiqi bəstələndiyini, Azərbaycan televiziya və radiusunda səsləndiyini təbii sayır". Məlumdur ki, xalq mahnıları bizim yazılı poeziyamıza da ciddi təsir göstərib. G.Pənah Qəzənfər Paşayevin tədqiqatları əsasında göstərir ki, İraq türkmanlarının yazılı ədəbiyyatına da onların şifahi ədəbiyyatı ciddi təsir göstərmişdir və bu yöndə bir çox tədqiqatların olduğu da diqqətə çatdırılır. Xüsusilə Ə.Tərzibaşının "Kərkük havaları" adlı kitabını da yada salır. Maraqlıdır ki, bundan sonra Üzeyir Hacıbəyovun aşiq yaradıcılığı ilə bağlı qeydləri sanki müqayisə üçün diqqətə çəkilir.

G.Pənahın "Şəxsiyyətlə yaradıcılığın vəhdəti" kitabı zəngin faktlar mənbəyidir. Çünki Qəzənfər Paşayevin İraq türkmanlarının mənəvi həyatı ilə tədqiqatlarının özü tükənməz bir xəzindir. Burada çox maraqlı adlara rast gəlirik. Həmin adlar əsasında mənəvi sərəvətlərin yaşayış yolunu təsvir etmək elə də çətin deyil: "Türkman folklor və aşiqlərindən bəhs edən İbrahim Dəquqi yazır: "Kərküdə Kor Ahiş" (1911-ci ildə ölüb), Başirdə Xəlil Əhməd (1917-ci ildə ölüb), Daquqa bağlı İmam Zeynalabdin köyündə Qəmbər Əli (1906-cı ildə ölüb) kimi başqalarının aid dastanı, seirləri nəğli və rəvayət edən bəzi ravilər bulunmuşdur. Hətta Qəmbər Əli bu seirləri oxuyarkən səsinin gözəlliyi və adası səbəbi ilə səzina bülbüllər qonarmış". Bundan sonra tədqiqatçı aşiq yaradıcılığının ən mürəkkəb formaları ilə fikrini əsaslandırmağa çalışır və bu zaman İraq türkmanlarının xalq yaradıcılığı örnəkləri Azərbaycan folklor örnəkləri ilə əziz qardaş nəğmələri kimi diqqət cəlb edir. Əlbəttə, bağlamalar, deyişmələr, tapmaca bayatlar kimi janrlar da müqayisələrlə təqdim edilir. Bu da onu

İstanbulda 15-dən artıq dastanın çapına nail olmuşlar". Əlbəttə, Qəzənfər Paşayev İraqda dastan ifa edən və yaradan sənətkarlar haqqında da bəhs edir və biz bu zaman ad paralelliyi ilə də qarşılaşırıq. Bizim məşhur dastan qəhrəmanlarının bir çoxunun adlarına İraq türkmanlarının dastanlarında da rast gəlirik. Gözəl xoynat nümunələri burada oxucu qəlbini ovsunlayır:

Mən dayanım;

Aç hüsnün, mən dayanım,

Kərəm eşqindən yandı,

Qorxuram mən də yanım.

Şirin düşər;

Zülf üzə şirin düşər,

Fərhad qaya çapanda,

Yadına Şirin düşər.

Bir də mən,

Bir sən çağır, bir də mən.

Şahsənəm çobanıyam,

Qoyun verməm qurda mən.

Gecələr zar ağlaram,

Heç bilməz yar ağlaram.

Şahsənəm bağçasında,

Qaldı bir mar ağlaram və s.

Gülxani Pənah folklor örnəklərinə söykənərək İraq türkmanları ilə Azərbaycan türkləri arasındakı əlaqələri canlı nəğmələr əsasında şərh edir. Bu da Qəzənfər Paşayevin xidmətinin əvəzsizliyinə dair xüsusi bir söykənişdir. Eləcə də, təkca dastanlarda yox, nağıllarda da, rəvayətlərdə də və ən çox yuxarıda deyildiyi kimi bayatlarla da oxşarlığın, doğmalığın diqqətə çatdırılması göstərir ki, Azərbaycan türkləri bir tərəfi İraq, Kərkük, bir tərəfi Anadolu, bir tərəfi Dərbənd, Borçalı, Göyçə və s. kimi geniş ərazidə məskun olublar. Əslində ədəbi-bədi düşüncənin elementləri ilə biz xalqımızın tarixi arenadakı yerini görə bilərik. Məhz bu baxımdan Qəzənfər Paşayevin xidmətləri əvəzsizdir. Gülxani Pənah da məhz elə buna görə çox dəyərli bir tədqiqatçı işləyib araya-ərsəyə gətirib.

Əvvəli 11-ci səhifədə

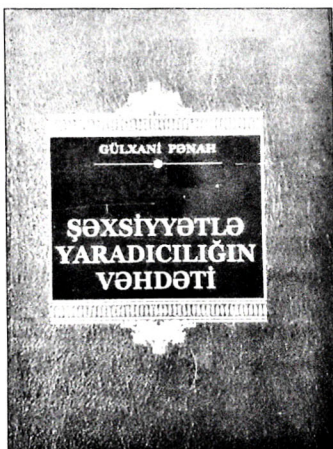
Bir haşiyə çıxmaq olar, 1988-ci ildə hadisələrin siyasi çevriliş mərhələsində Moskvadan idarə olunan müxtəlif aspektli verilənlər meydana gəldi. Bu verilənlərdən biri də Henrix Boravikin "Mövqə" adlı proqramı idi. Həmin verilişdə Ermənistanın qədim diyar adlandırılması, bu diyarın qədim mədəniyyət abidələri haqqında söhbət gedirdi. Əvəzində isə digər erməni kanallarında və ermənipərəst kanallarda Azərbaycan türkləri vəhşi köçürilər kimi təqdim olunurdu. Guya ki, Azərbaycan türkləri bu ərazilərə çox sonralar - IX, XI əsrlərdə gəlmişdi. Anma böyük alimlərin, fədakar ziyalıların sayəsində tədqiqatlar davam edirdi. Yeni mənbələr üzə çıxarılırdı. Göstərilirdi ki, hələ Oğuz türkləri Azərbaycana gələndə qədr burada qədim türk tayfaları məskun olmuşdular. Sadəcə Oğuz türklərinin gəlişi ilə türk amili ikiqat güclənmişdi.

Qəzənfər Paşayevin tədqiqatları da göstərir ki, İraq türkmənləri Azərbaycan türklərinin bir qolu olaraq qədimlərdən bu yerlərdə məskundurlar. Bunu Qəzənfər Paşayevin Azərbaycan mənəvi mədəniyyətinə təqdim etdiyi folklor örnəkləri də sübut edir. Gülxani Pənah öz tədqiqatlarında məhz Q.Paşayevin təqdim etdiyi nağıllar, lətifələr, atalar sözləri kimi folklor örnəklərinin təmsalında Azərbaycan türkləri ilə İraq türkmənlərinin mənəvi doğmalığının yeniliyini sübut edən faktlar saydır.

İndi bir qədər geriye qayıdsaq İraq türkmənlərinin folklorunun öyrənilməsi baxımından Qəzənfər Paşayevin xidmətlərinin, ümumiyyətlə, türk folklorşünaslığının inkişafına təsirini də yada salmaq olar. Tədqiqatçı Gülxani Pənah Qəzənfər Paşayevin bu xidmətlərini görkəmli folklorşünas alim Azad Nəbiyevin qeydləri əsasında təqdim edir: "Qəzənfər Paşayev İraqda işlədiyi altı il ərzində ölkəni oymaq-oymaq görmüş, saz tutan, söz qoşan sənətkarlarla, müdrik qocalarla görüşmüş, onların sözlü sinəsinin min bir hikmətini yazıya ala bilmişdir. Müəllif dili hər, adəti bir kərküklülərin həzin və həlim nəğmələrini, ağıl-hikmət dolu məsəllərini, bizim üçün doğma olan adət-ənənələrini, çox erkən təəvvürləri özündə əks etdirən andlarını, alışı, qarışı, nağılı və dastanlarını böyük bir səbirlə dinləmiş, seçib ayırmış, dəstərlərə, cildlərə yazıb, lentə köçürüb özü ilə gətirmişdir. Təqdir oluncalı cəhətlərdən biri də odur ki, Q.Paşayev Kərkük folklorunu bizim üçün yaxın olan dialekt və şivələrdə yazıya ala bilmiş, onları eləcə də nəşr etdirmişdir. Amma bununla işini bitmiş hesab etməmişdir. Axtarışlarını davam etdirmiş, Kərkük dünyasını, bu xalqın mənəvi aləmini əks etdirən, qəlbimizə doğma, könlümüzdə uyarlı söz incilərini maraqlı müqəddimə və şərhlər yazmışdır". Göründüyü kimi görkəmli alim Azad Nəbiyev də Qəzənfər Paşayevin xidmətlərini uca tutur. Elə bizim özüümüz də Azərbaycanda İraq yönümlü nəinki ədəbi-bədi, hətta siyasi tədbirlərin hamısında Q.Paşayevi ön planda görürük. Onun ədəbi-bədi yaradıcılığı, tədqiqatçılıq bacarığı, üstəlik şərqşünaslıq xidmətləri əvəzsizdir. Bu gün İraqdan Azərbaycana kim gəlirsə, Q.Paşayevi soraylayır. Bu gün haqlı olaraq Q.Paşayevin adı Azərbaycanın və

ALİMİN SÖZ EŞQİ TƏDQIQATÇI İŞİĞINDA Professor Gülxani Pənahın "Şəxsiyyətlə yaradıcılığın vəhdəti" monoqrafiyası əsasında

Şərqi ən görkəmli ziyalıları ilə bir sırada çökür. G.Pənah öz tədqiqatında bu məqamı əsaslandırmaq üçün maraqlı adlar silsiləsi təqdim edir: "Qəzənfər Paşayevin tədqiqatçı kimi elmi fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilmişdir. B.Vahabzadə, T.Bünyadov, B.Nəbiyev, Y.Qarayev, T.Hacıyev, A.Nəbiyev, M.Təhmətib, M.Sultanov, M.Adilov, M.Sadıqov, Ə.Cəfərzadə, İ.Həbibbəyli, Z.Ağayev, V.Məmmədəliyev, Nizami Cəfərov, xarici ölkə alimlərindən Ə.Təzəbişə, M.Qayaçı, Ə.Bəndəroğlu, M.Naqib, S.Saatçı, M.Ziya, Ş.Kuzəci, M.Arqunşah, C.Ərtuq, İ.Özqan və başqaları bir sıra tədqiqatçı məqalələr, kitablar yazmışlar".

Azdırmı? Kifayət qədər çox və dəyərlidir. G.Pənah bu sıralamayı təsadüfi təqdim etmir. Göstərir ki, şərqşünaslığın ən qüdrətli simaları yeri gəldikcə Q.Paşayevə müraciət edir, onun yaradıcılığını yüksək səviyyədə təqdir ediblər.

Q.Paşayev bu gün sözün həqiqi mənasında ədəbi məktəb yaratmış bir

mənəvi körpünün ən inco tağlarını qədrincə qiymətləndirməyi bacarır. Bu məqamda biz G.Pənahın tədqiqatları boyu Q.Paşayevin İraq türkmənlərinin mənəvi sərəvəllər xəzinəsinə necə sahib olduğunu və bu xəzinəyə sahib olmağa qədr hansı yolları keçdiyini qədrincə təəvvür edə bilirik. Çünki G.Pənah özü də tədqiqatçı zəhmətinə güvənərək Q.Paşayevin təqdim etdiyi zəngin xəzinənin incilərini əsaslanaraq tədqiqatlarını davam etdirir.

Məlumdur ki, Q.Paşayev İraq türkmənlərinin içərisində sadəcə vəzifə missiyası daşmayıb. O, sözün həqiqi mənasında təmsil etdiyi ölkənin, dövlətin mənəviyyət missioneri kimi xidmət göstərmişdir. O, İraq-türkmən nağıllarını, lətifələrini, atalar sözlərini sözün həqiqi mənasında, zərrə-zərrə toplayıb və bu gün Azərbaycanda mədəniyyətinin qızıl fonduna daxil edib. Biz G.Pənahın tədqiqatını izlədikcə

zəka sahibidir. Elə G.Pənahın özünün də bu məktəbin ən ləyaqətli simalarından biri kimi görürük. Ədəbi məktəb isə təkcə danışmaqla yaranmır, bunun üçün zəngin yaradıcılıq lazımdır. Zəhmətdən keçən yaradıcılıq örnəklərinin yaradılması lazımdır. Əgər başqa cür olsaydı, akademik Bəkir Nəbiyev Q.Paşayevin bitib-tükənməyən əsərlərinə işarə edərək onun zəngin yaradıcılığına heyranlıqla yəqin ki, bu qeydləri yazmazdı: "Bu əsərlərin ən səciyyəvi xüsusiyyətlərini belə qiymətləndirmək mümkündür: filoloji faktların zənginliyi ilə, elmi ümumiləşdirmənin uğurlu, inandırıcı sintezi. Məsələn burasındadır ki, Q.Paşayev hələ elmdə ilk addımlarını atmağa başlayanda "əlahəzrət fakt" aləminə xüsusi fikir vermişdir. O, kiçik bir məqalə yazanda belə araşdırdığı mətləbə dair çoxlu mənbələrdəki məlumatları toplayıb saşqürük etmiş, onları müqayisəli təhlil süzəcindən keçirib ümumiləşdirmiş, bu zəmində mötəbər elmi nəticəyə gəlmişdir. Adı çəkilən və çəkilməyən bir çox əsərlərdə uğurlu təmin edən ən mühüm amil, mənim fikrimcə, elə bununla izah olunmalıdır". Göründüyü kimi Bəkir Nəbiyev də Q.Paşayevin tədqiqatında onun fakta istinadını yüksək dəyərləndirir. Üstəlik faktın özü də hörmətdə saxlayır. Və fakta hörmət əlaməti olaraq "əlahəzrət fakt" ifadəsini işlədir. Bütün bunlar onu göstərir ki, Q.Paşayev nə qədər fakta söykənsə, Q.Paşayev məktəbinin davamçısı olaraq G.Pənah da öz tədqiqatlarında axıranca fakta söykənməni əsas tutur.

G.Pənah səbrlə, təkmlə Q.Paşayevin tədqiqatlarını bölmə-bölmə, bənd-bənd, hissə-hissə araşdırır. Hətta yeri gələndə konkret olaraq atalar sözlərinə söykənərək Azərbaycanın bu başı ilə o başını bir-birinə bağlayan

həm də Q.Paşayevin xidmətlərinin sərhədsizliyini dərk edirik. Onun ədəbiyyat tariximiz üçün, mədəniyyət tariximiz üçün və ən başlıcası, İraq türkmənləri ilə bizim aramızdakı sarsılmaz bir körpünün yaradıcısı olmaq obrazını dərk edirik.

Şübhəsiz, Q.Paşayevin xidmətlərinin bundan sonra da öyrənilməsinin davamı olacaq. Hər halda gələcək tədqiqatlar mühitinin geniş şəkildə öyrənilməsi zamanında G.Pənahın xidmətləri mütləq yada düşəcək.

Mən sözümün bu yerində bir daha radioda tez-tez dinlədiyim (hətta həmin səs yazılarını yazıb götürmüşəm) və sevə-sevə, sonsuz təəssüratla yaddaşımda xatırladığım İraq-Kərkük xoyratlarını bir daha burada yada salıram. Səidin Səidin və Nərimnə Məmmədovanın ecazkar sözləri ilə oxunmuş İraq-türkmən xoyratları necə qəlbimizi titrədir, eləcə də, Qəzənfər Paşayevin tədqiqatları əsasında yazılmış G.Pənahın bu çox dəyərli tədqiqatı da varlığımızda eləcə əks-səda verir. Çünki bir-birinə doğma olan, amma tarixin amansız qəddi olaraq bir-birindən uzaq düşən eyni xalqın hissələri məhz həmin xoyrat nəğmələrində, Qəzənfər Paşayevin tədqiqatlarında, G.Pənahın elmi araşdırmalarında gəlib birləşir. Və biz nə qədər mənə zəngin olduğumuzu, varlı olduğumuzu bir daha dərk edirik.

G.Pənahın görkəmli alim Qəzənfər Paşayevin həyatının və yaradıcılığının ən dəyərlili cizgilərini özündə əks etdirən "Şəxsiyyətlə yaradıcılığın vəhdəti" əsəri həm Azərbaycan-türkmən ədəbi otaqlarına, həm də Qəzənfər Paşayevin özünün şəxsi təleyini sözlə yaradılmış möhtəşəm bir abidədir.